

Andrzej Legendziewicz*

orcid.org/0000-0002-9228-296X

Elżbieta Grodzka**

orcid.org/0000-0002-1150-252X

Renesansowy ratusz w Bytomiu Odrzańskim i jego nowożytnie przekształcenia

Renaissance Town Hall in Bytom Odrzański and Its Modern Transformations

Słowa kluczowe: Śląsk, architektura, Bytom Odrzański, ratusz, renesans, barok

Keywords: Silesia, architecture, Bytom Odrzański, Town Hall, Renaissance, Baroque

Bytom Odrzański (niem. *Beuthen an der Oder*) położony jest w zachodniej części Śląska, w południowo-wschodniej części województwa lubuskiego. Miasto założono na lewym brzegu Odry, na głównym trakcie handlowym biegnącym równoległe do rzeki. Renesansowy ratusz zlokalizowano przy Rynku, centralnym placu miasta lokacyjnego, na południowym skraju jego zachodniej pierzei.

Bytom Odrzański (*Beuthen an der Oder* in German) is located in the western part of Silesia, in the southeastern part of the Lubuskie Voivodeship. The town was founded on the left bank of the Oder River, on the main trade route that runs parallel to the river. The Renaissance town hall was located on the Market Square (on the southern edge of its western frontage)—the central square of the chartered town.

Opis ratusza

Budowla, zwrócona frontem ku wschodowi, wzniesiona została jako czterokondygnacyjna, częściowo podpiwniczona, na planie prostokąta, z wieżą w narożniku południowo-wschodnim oraz prostokątnym dwukondygnacyjnym skrzydłem przyległym do elewacji zachodniej. Bryłę nakrywa dach wielospadowy ze szczytem od wschodu, skrzydło tylne – o trzech połaciach, a wieżę – hełm z galerią z dwoma prześwitami oraz cebulastymi czaszami.

Fasadę, ograniczoną od południa trzonem wieży, zakomponowano jako trójosiową, trzykondygnacyjną, ze szczytem. W boniowanym parterze, wydzielonym gzymsem, ukształtowano trzy półkoliste otwory:

Description of the town hall

The town hall, which faces east, was erected on a rectangular plan as a four-story building with a partial basement, a tower in its southeast corner, and a rectangular two-story wing adjacent to the west facade. The main part of the building is covered with a multi-hipped roof with a gable on its eastern side. The back wing is covered with a three-hipped roof, and the tower has onion-shaped cupolas divided by two lanterns with galleries.

The front facade, which is joined from the south to the tower, has a three-axis, three-story composition with a gable. The ground floor, covered with bossage, is separated by a cornice and has three semicircular openings: an entrance in the northern axis, and two

* dr hab. inż. arch., prof. Politechniki Wrocławskiej, Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

** dr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

* D.Sc. Ph.D. Eng. Arch., University Professor, Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology

** Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology

Cytowanie / Citation: Legendziewicz A., Grodzka E. Renaissance Town Hall in Bytom Odrzański and Its Modern Transformations. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2022, 71:48–64

otrzymano / Received: 12.02.2022 • zaakceptowano / Accepted: 3.04.2022

doi: 10.48234/WK7BYTOM

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

wejście w osi północnej oraz dwoje okien. Prostokątne otwory pierwszego piętra ujęto w profilowane obramienia z parapetami i zwieńczono odcinkowymi naczółkami. Powyżej ukształtowano półkoliste okna drugiego piętra. Elewację zwieńczono wydatnym, opartym na wspornikach gzymsem, na którym ustawiono szczyt ze spływami wolutowymi, zwieńczony tympanonem opartym na pilastrach. Pokryty boniowaniem trzon wieży pozbawiony został otworów okiennych. W przyziemiu umieszczono półkoliste wejście ujęte w kamienny, kostkowy portal (pozostałość po dawnym portyku), flankowany dwoma pilastrami z przedstawieniami figuralnymi. Para kariatyd stanowi podstawę dla prostego, profilowanego belkowania. Przed portalem założono niewielki podest, dostępny dwoma biegami schodów umieszczonymi wzdłuż ściany.

Elewacja południowa otrzymała regularny układ, poza skrajem wschodnim, gdzie znajduje się trzon wieży. Kompozycja ściany ratuszowej jest trzykondygnacyjna, sześćosiowa z wejściem w trzeciej od wschodu osi z otworami okiennymi ukształtowanymi jak na fasadzie. Boniowany parter wydzielono gzymsem. Prostokątne okna parteru i piętra ujęto w profilowane opaski. Otwór okienny pierwszego piętra na osi wejścia zaakcentowano odcinkowym naczółkiem. Ścianę zwieńczono profilowanym gzymsem opartym na wspornikach. W zasięgu skrzydła tylnego układ przedłużono o trzy osie zakomponowane na dwóch kondygnacjach.

Elewacja tylna jest pozbawiona detalu. Posiada jedynie dwa otwory drzwiowe w parterze i po trzy okna na piętrach. Dwie elewacje skrzydła tylnego nie mają otworów. Wejście na piętro znajduje się na wschodnim skraju północnej. Wzdłuż tej ściany znajduje się jedno-biegowa, zewnętrzna klatka schodowa.

Układ wnętrza ratusza ukształtowano jako trzytraktowy, trójpasmowy, a w skrzydle tylnym jednopasmowy, jednotraktowy. Trakt frontowy złożony jest z trzech pomieszczeń, z których dwa w paśmie północnym i środkowym mają sklepienia kolebkowe z lunetami. Pasma południowe, z wieżą w części frontowej, posiada wnętrze nakryte stropem, natomiast środkowe wypełnia sień, dostępna z wejścia od południa. W jej ścianie zachodniej znajdują się przejścia do sali pasma południowego traktu tylnego, ze stropem belkowym, oraz północnego – do niewielkiej izby nakrytej kolebką. Z pierwszej sali prowadzą także przejścia do skrzydła tylnego. Dostęp do sklepionych pomieszczeń traktu tylnego pasma środkowego i północnego umożliwiają otwory drzwiowe w elewacji zachodniej. Przyziemie skrzydła tylnego wypełniają dwa wnętrza: wschodnie, większe, ze stropem, oraz zachodnie – mniejsze, nakryte sklepieniem krzyżowym.

Układ wnętrza pierwszego piętra, dostępnego klatką schodową w wieży, nieco różni się od parteru. Trakt frontowy wypełnia duża sala oraz hol na osi schodów, natomiast środkowy czytelny jest tylko w zasięgu pasma północnego z wachlarzowymi schodami. Od niego, w kierunku zachodnim, poprowadzono korytarz

windows. The rectangular openings of the first floor have profiled frames and window sills, and are topped with segmented pediments. Above them, there are the semicircular windows of the second floor. The facade is crowned with a prominent cornice supported on cantilevers, on which a voluted gable is placed. It is topped with a tympanum that is resting on pilasters. The tower's shaft, covered with bossage, is devoid of any window openings. On the ground floor there is a semicircular entrance framed by a stone portal (a remnant of the former portico), which is flanked by two pilasters with figural representations—a pair of caryatids. They are the basis for a simple profiled entablature. There is a small landing in front of the portal, which is accessible by two flights of stairs located along the wall.

The south facade has a regular layout, except for its eastern edge, where the shaft of the tower is located. The town hall wall has a three-story, six-axis composition with an entrance in the third axis from the east, and with window openings shaped like on the front facade. The ground floor is decorated with bossage and is separated by a cornice from the rest of the facade. The rectangular windows of the ground floor and first floor are framed by profiled bands. The window opening on the first floor, on the axis of the entrance, is accentuated with a segmental pediment. The wall is topped with a profiled cornice supported on cantilevers. The two-story back wing was extended by three axes.

The back facade is devoid of any detail. It has only two door openings on the ground floor, and three windows on each floor. The two facades of the back wing have no openings. The entrance to the second floor is located on the eastern edge of the northern facade. Along this wall there is a one-flight external staircase.

The interior layout of the town hall was designed as a three-bay system, with three sections in its horizontal arrangement. In turn, the back wing was arranged as a single-bay system with a single section in its horizontal arrangement. The front section consists of three rooms, two of which (in the northern and middle bays) have barrel vaults with lunettes. The southern bay, with a tower in its front part, has an interior covered with a ceiling. The middle bay has a hallway that is accessible from the entrance in the south. In the western wall of the hallway, there are door openings to the room of the southern bay of the back section (covered with a beam ceiling), and also to a small room of the northern bay, which is covered with a barrel vault. From the first room, there are also door openings to the back wing. Access to the vaulted rooms in the back section of the middle and northern bays is possible thanks to the door openings in the western facade. The ground floor of the back wing consists of two interiors: an eastern one, which is larger, with a ceiling; and a western, smaller one, covered with a groin vault.

The layout of the interior of the first floor, accessible through the staircase in the tower, differs slightly from that of the ground floor. The front section has a large room, and a hall in the axis of the stairs. In turn,

z wejściami do pomieszczeń w pasmach: południowym i północnym. Rozplanowanie drugiego piętra determinuje lokalizacja klatki schodowej oraz korytarza w paśmie środkowym. Te dwa elementy powodują zatarcie podziału na trakty z wyjątkiem frontowego. Pasma południowe tworzą pomieszczenia założone wzdłuż elewacji bocznej, a północne – zlokalizowane na zachód od schodów. Trakt frontowy stanowią dwie sale w obrysie zgodnym z tymi znajdującymi się piętro niżej. Skrzydło tylne wypełnia jedna sala nakryta stropem.

Piwnice założono pod pasmem południowym, w wieży i na zachód od niej pod traktem tylnym. Pierwszy ciąg składa się z lochu więziennego w wieży i dwóch komór: mniejszej przy niej oraz większej pod traktem frontowym i środkowym. Pierwsze pomieszczenie nakrywa sklepienie odcinkowe, a dwa kolejne – kolebkowe. Wejście do piwnic, zlokalizowane w sieni, prowadzi tunelem opadającym ku zachodowi do dużej komory znajdującej się w paśmie południowym traktu tylnego. Nakrywająca ją kolebka, z trzema lunetami od południa, o wykroju odcinkowym, założonych w osiach otworów okiennych. Natomiast pod pasmem środkowym i północnym położona jest komora podzielona filarami na dwie nawy (w linii ściany międzypasmowej parteru). Nakryto ją kolebą z lunetami oraz półkolebą. Od zachodu jej wewnątrz doświetla okno o schodkowym poszurze.

Omówienie źródeł pisanych, literatury i ikonografii archiwalnej

Castrum Bytom jest wzmiankowany przez Galla Anonima, który opisuje jego obronę w roku 1109 przed wojskami cesarza niemieckiego Henryka IV [Anonim tzw. Gall 1968, ks. 3, s. 142–143]. Bytom – *castrum munitissimum*, jako miejsce zwycięskiej bitwy Fryderyka Barbarossy nad książętami polskimi, pojawia się w dokumencie z 1157 [*Schlesisches Urkundenbuch* 1963, nr 32, s. 23]. Miasto lokacyjne poświęcone w 1289 rozmierzono na lewym brzegu Odry [*Schlesisches Urkundenbuch* 1998, nr 367, s. 289]. Pierwszy ratusz wzmiankowany w roku 1483 znajdował się na środku Rynku [Klopsch 1853, s. 58]. Budowa renesansowej siedziby władz municypalnych zrealizowana została w latach 1602–1609 [Klopsch 1853, s. 58]¹. W 1694 wybuchł pożar, a odbudowę zakończono trzy lata później według projektu Caspara Millera z Bolesławca [Lutsch 1891, s. 69].

Pierwsze omówienie historii ratusza, oparte na niezachowanych obecnie dokumentach miejskich, opublikował Christian David Klopsch [Klopsch 1853]. Na jego ustalenia powołał się Hans Lutsch, wspominając o średniowiecznym ratuszu położonym na środku rynku i datując budowę obecnego, w narożniku południowo-zachodniej pierzei placu, na lata 1602–1609 [Lutsch 1891, s. 69]. Za pozostałości tej budowli uznał portal w przyziemiu wieży z medalionami Jerzego von Schönauich i jego żony. Zwieńczenie wieży barokowym

the layout of the middle section is only clear in the area of the northern bay (with the fan-shaped stairs) of the building. From the staircase towards the west, there is a corridor with entrances to rooms in the southern and northern bays. The layout of the second floor is determined by the location of the staircase and the corridor in the middle bay. These two elements blur the division into sections, except for the front section, which is still clear. The southern bay consists of rooms located along the side facade, and the northern bay has rooms located to the west of the staircase. The front section consists of two rooms, the outline of which corresponds to those on the floor below. The back wing has one room that is covered with a ceiling.

The basements were established under the southern bay, the tower, and to the west of it under the back section. The front part of the basements consist of a prison dungeon in the tower and two chambers: a smaller one next to the tower, and a larger one under the front and middle section. The first chamber is covered with a segmental vault, and the other two with a barrel vault. The entrance to the basements, which is located in the hallway, leads through a tunnel sloping westwards to a large chamber in the southern bay of the back section. The chamber is covered with a barrel vault with three lunettes in the south (in the shape of a segmental arch), which are placed in the axes of the window openings. In turn, under the central and northern bays, there is a chamber divided by pillars into two aisles (in the line of the inter-bay wall of the ground floor). This chamber is covered with a barrel vault with lunettes, and a half barrel vault. From the west, its interior is illuminated by a window with stepped coping.

Overview of written sources, literature and archival iconography

Castrum Bytom is mentioned by Gallus Anonymus, who describes its defense in 1109 against the troops of the German Emperor Henry IV [Gallus Anonymus 1968, Fr. 3, p. 142–143]. Bytom—*castrum munitissimum*, as the place of Frederick Barbarossa's victorious battle against the Polish dukes, is mentioned in 1157 [*Schlesisches Urkundenbuch* 1963, No. 32, p. 23]. The chartered town, certified in 1289, was laid out on the left bank of the Oder River [*Schlesisches Urkundenbuch* 1998, No. 367, p. 289]. The first town hall, mentioned in 1483, was located in the middle of the Market Square [Klopsch 1853, p. 58]. The construction of the Renaissance seat of the municipal authorities was carried out in the years 1602–1609 [Klopsch 1853, p. 58].¹ In 1694, a fire broke out, and the reconstruction of the building was completed three years later to a design of Caspar Miller from Bolesławiec [Lutsch 1891, p. 69].

The first description of the history of the town hall, which is based on unpreserved town documents, was published by Christian David Klopsch [Klopsch 1853]. Hans Lutsch, referring to the findings of Klopsch, mentioned the medieval town hall in the middle of the Mar-

Ryc. 1. Ratusz w Bytomiu Odrzańskim, widok ogólny od wschodu; autorami wszystkich fotografii są A. Legendziewicz i E. Grodzka.

Fig. 1. Town Hall in Bytom Odrzański, general view from the east; all photos by A. Legendziewicz and E. Grodzka.

hełmem wiązał z przebudową zrealizowaną po pożarze w 1694. Po II wojnie światowej temat ratusza podjął Stanisław Kowalski [Kowalski 1976, s. 49–50; Kowalski 2010, s. 53–54; Kowalski, Plich 2012, s. 253–254]. Opierając się na ustaleniach H. Lutscha, rozszerzył historię o pożar hełmu wieży z 1951 i jego późniejszą rekonstrukcję z lat sześćdziesiątych XX wieku autorstwa Aleksandra Holasa.

Najstarsze znane przedstawienie ratusza stanowi plan widokowy Bytomia Odrzańskiego z drugiej połowy XVIII wieku autorstwa Friedricha Bernharda Wernhera. Widoczna jest na nim zróżnicowana gabarytowo bryła z wieżą i oficyną [Werner, sygn. T5_0131a]. Barokowy hełm wieży dokumentują dwie akwarele z panoramami miasta, wykonanymi na przełomie XVIII i XIX wieku przez Carla Benjamina Schwarza [<https://polska-org.pl/8234921,foto.html?idEntity=563164>; <https://polska-org.pl/8235324,foto.html?idEntity=563164>], oraz rycina z 1819 Carla Friedricha Stuckarta [<https://polska-org.pl/931103,foto.html?idEntity=563164>]. Spośród archiwalnych fotografii [https://polska-org.pl/517133,Bytom_Odrzanski,Ratusz.html; <https://fotopolska.eu/7302,obiekt.html>] najcenniejsze pochodzą z publikacji H. Lutscha, gdzie udokumentowano widok ratusza od strony placu rynkowego i portyk przed wejściem głównym w przyziemiu wieży [Lutsch 1903, tab. 152/5, 175/3].

ket Square, and dated the construction of the present town hall in the south-west corner of the square to the years 1602–1609 [Lutsch 1891, p. 69]. He assumed that the portal in the ground floor of the tower, with medallions of Georg von Schönaich and his wife, originated from that period. According to Lutsch, the top of the tower with a Baroque cupola was introduced during the reconstruction that was carried out after the fire in 1694. After the Second World War, the topic of the town hall was taken up by Stanisław Kowalski [Kowalski 1976, p. 49–50; Kowalski 2010, p. 53–54; Kowalski, Plich 2012, p. 253–254]. Based on the findings of H. Lutsch, he extended the history of the building to include the fire of the tower's cupola in 1951, and its subsequent reconstruction conducted by Aleksander Holas in the 1960s.

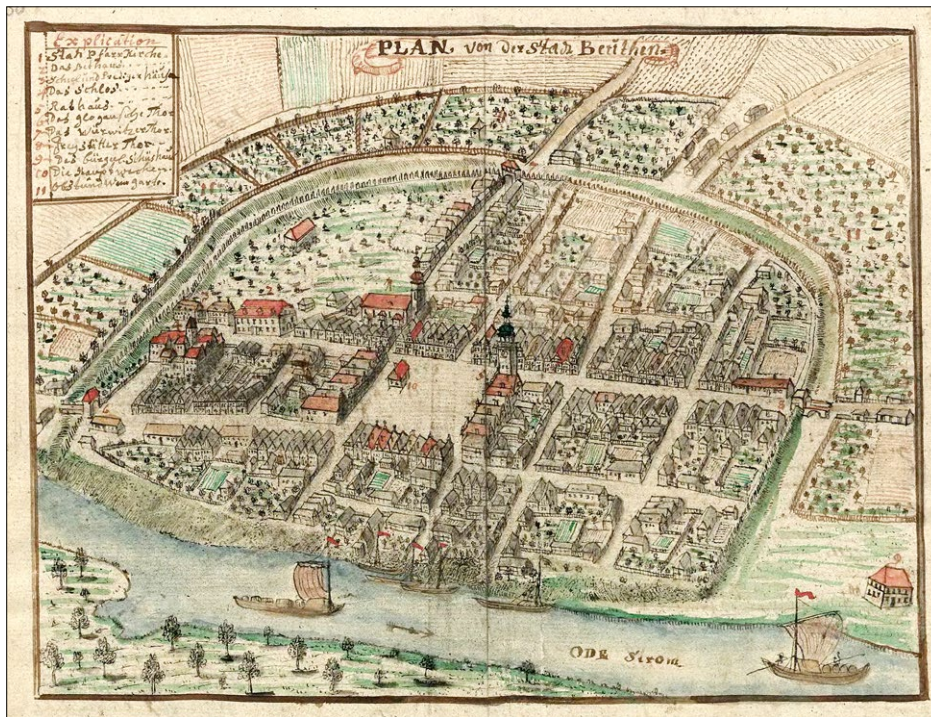
The oldest known depiction of the town hall is the view of Bytom Odrzański from the second half of the eighteenth century, which was drawn by Friedrich Bernhard Wernher. It shows the main part of the building, the tower, and the outbuilding [Werner, sign. T5_0131a]. The Baroque cupola of the tower is documented in two watercolors showing panoramas of the town, which were made at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries by Carl Benjamin Schwarz [<https://polska-org.pl/8234921,foto.html?idEntity=563164>; <https://polska-org.pl/8235324,foto.html?idEntity=563164>], and a relief print from 1819 by Carl Friedrich Stuckart [<https://polska-org.pl/931103,foto.html?idEntity=563164>]. Among archival photographs [https://polska-org.pl/517133,Bytom_Odrzanski,Ratusz.html; <https://fotopolska.eu/7302,obiekt.html>], the most valuable ones come from the publication of H. Lutsch, in which the view of the town hall from the side of the market square, and the view of the portico in front of the main entrance in the ground floor of the tower, were documented [Lutsch 1903, tab. 152/5, 175/3].

Research methodology

The picture of the town hall's transformations, which is presented in literature to date, is based on the findings of H. Lutsch. It is consistent with the visual inspection of the building and the analysis of minor written records. The architectural research that constitutes the basis for the following considerations was carried out during the last renovation of the town hall [Legendziewicz, Grodzka 2020]. Based on the differences in technology, materials, and forms of details, as well as analysis of written records, it was possible to distinguish the range of the oldest complex, and also the phases of its transformations from the seventeenth to the beginning of the twentieth century.

Architectural research results

The oldest relics of buildings within the present town hall were probably built in the early sixteenth century. They consist of the northern boundary wall (17.8 m long), a section of the inter-bay wall parallel to it (9.2 m

Ryc. 2. Panorama Bytomia Odrzańskiego z końca XVIII w.; źródło: [Wernher, 130] (ratusz oznaczony numerem 5).

Fig. 2. The panorama of Bytom Odrzański from the end of the eighteenth century, source: [Wernher, 130] (town hall marked with number 5).

Metodologia prac badawczych

Prezentowany w dotychczasowej literaturze obraz przekształceń ratusza opiera się na ustaleniach H. Lutsch: oglądzie budowli i analizie skromnych wzmianek źródłowych. Badania architektoniczne stanowiące podstawę poniższych rozważań przeprowadzono podczas ostatniego remontu [Legendziewicz, Grodzka 2020]. Opierając się na różnicach technologicznych i materiałowych oraz formach detalu, a także w powiązaniu z zapisami źródłowymi, udało się wydzielić zasięg najstarszego założenia i fazy jego przekształceń od XVII do początków XX wieku.

Wyniki badań architektonicznych

Najstarsze reliktory zabudowy, w zasięgu obecnego budynku ratusza, zapewne zostały zrealizowane w początku XVI wieku. Składają się na nie: północny mur graniczny długości 17,8 m, równoległy do niego odcinek ściany międzypasmowej mający 9,2 m oraz niewielki fragment ściany szczytowej biegnący od wieży w kierunku północnym o długości 3,7 m. Zarejestrowane mury dają podstawę do rekonstrukcji co najmniej dwukondygnacyjnego budynku, o planie zbliżonym do prostokąta o wymiarach 14,5 na 17,8 m. Prawdopodobnie pełnił on funkcję karczmy.

Fragmentarycznie zachowane mury kardynalne uniemożliwiają jednoznaczne określenie układu pomieszczeń przyziemia. Odległość między dwoma równoległymi ścianami, graniczna oraz międzypasmo-

long), and a small fragment of the gable wall running northwards from the tower (3.7 m long). The walls suggest that it was at least a two-story building whose plan was similar to a 14.5x17.8 m rectangle. It probably served as a tavern.

Due to the fragmentarily preserved main load-bearing walls, it is not possible to clearly define the layout of the ground floor rooms. The distance between the two parallel walls—the boundary wall and the inter-bay wall (?)—suggests that the interiors were designed as a three-bay system, with three sections in its horizontal arrangement. Probably in the front section—or in part of it—from the side of the Market Square, there was a room about 4 m wide. The entrance to it led through a door opening in a 180 cm wide recess. It was composed almost on the axis of the front facade. The walls of the room were covered with slightly polished and whitewashed plaster.

On the axis of the ground floor of the probable tavern, in the middle section of the building, there was a room with a northern wall and at least three recesses. The recesses measured 155x180 cm, and were covered with brick segmental arches (three-quarters brick thick). The interior of this room was probably covered with three bays of a groin vault. Traces of four dismantled tas-de-charge, which were formed during the construction of the wall, were recorded. It should be assumed that the cover of the room in the front section could have been similarly shaped.

The northern boundary wall is a relic of the tavern building on the first floor. Its decoration consists of five

Ryc. 3. Ratusz, portyk wejściowy; źródło: [Lutsch 1903, tab. 175/3]; ze zbiorów A. Legendziewicza.

Fig. 3 Town hall, entrance portico. source: [Lutsch 1903, tab. 175/3]; from the collection of A. Legendziewicz.

wa (?), nasuwa przypuszczenie, że wnętrza otrzymały rozkład trzypasmowy, trójtraktowy. Zapewne w trakcie frontowym – lub w jego części – od strony płyty Rynku znajdowała się sala o szerokości około 4 m. Wejście do niej prowadziło poprzez otwór drzwiowy umieszczony we wnęce o szerokości 180 cm. Zakomponowano go niemal na osi elewacji frontowej. Ściany sali pokryte były lekko zagładzanym, bielonym tynkiem.

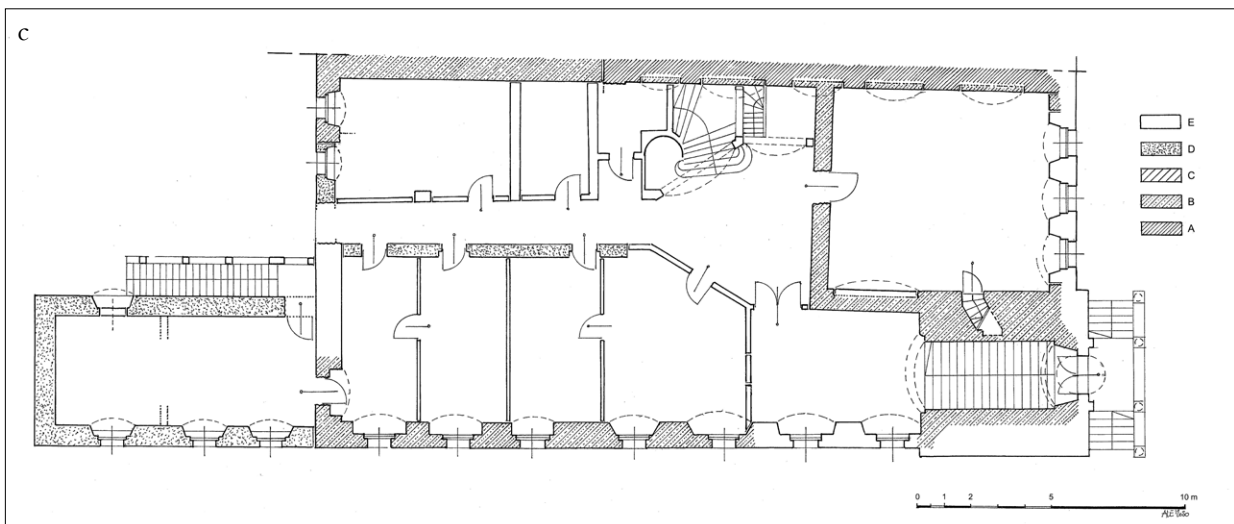
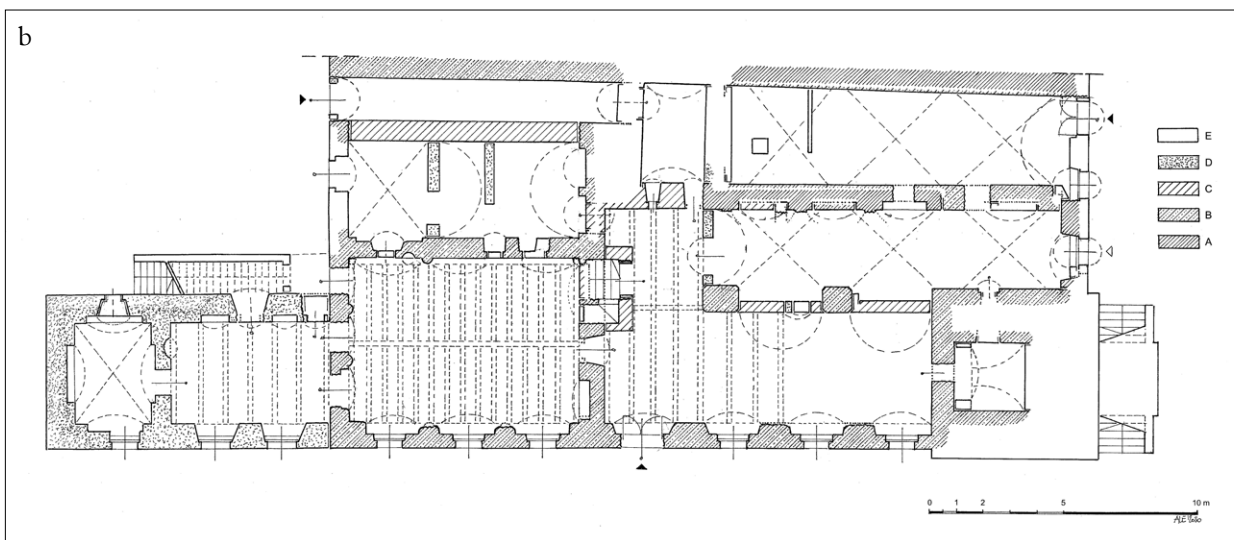
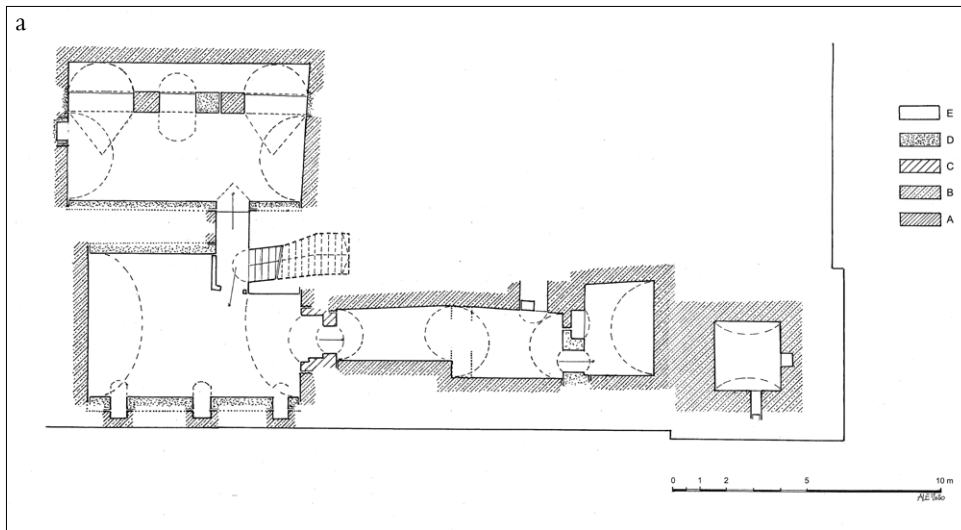
Na osi parteru prawdopodobnej karczmy, w trakcie środkowym, znajdowało się pomieszczenie ze ścianą północną z co najmniej trzema wnękami o wymiarach 155 na 180 cm o wykroju odcinkowym z łękami o grubości 3/4 cegły. Wnętrze tej sali nakrywały zapewne trzy przęsła sklepienia krzyżowego. Zarejestrowano z niego ślady czterech skutych spływów uformowanych podczas budowy ściany. Należy przypuszczać, że podobnie ukształtowane mogło być nakrycie izby traktu frontowego. Reliktem budynku karczmy w zasięgu piętra jest północna ściana graniczna. Na jej dekorację składa się pięć wnęk o zróżnicowanej szerokości, od 140 do 240 cm, oraz wysokości 180 cm. Podobnie jak w przyziemiu także i te nakrywały łęki odcinkowe o grubości 3/4 cegły.

Przebudowę karczmy na siedzibę władz municypalnych zrealizowano w latach 1602–1609 [Klopsch 1853, s. 58–59]. Zakres przekształceń objął rozbiórkę niemal w całości murów kardynalnych z pozostawieniem ściany granicznej i opisanych powyżej dwóch odcinków ścian oraz wzniesienie dwukondygnacyjnego ratusza z wieżą w narożniku działki, u wylotu ulicy Kozuchowskiej. Rozplanowano go na rzucie zbliżonym do prostokąta o wymiarach 14,5 na 29,5 m w układzie

recesses with a height of 180 cm and various widths (from 140 to 240 cm). As is the case in the ground floor, they were also covered with brick segmental arches (three-quarters of a brick thick).

The conversion of the tavern into the seat of municipal authorities was carried out in the years 1602–1609 [Klopsch 1853, p. 58–59]. The scope of the changes included the demolition of almost all of the load-bearing walls, and the leaving of the boundary wall and the two sections of the walls described above. Moreover, a two-story town hall, with a tower at the corner of its plot (at the end of Kozuchowska Street), was then constructed. It was designed on a plan similar to a rectangle (measuring 14.5x29.5 m) in a three-bay system, with three sections in its horizontal arrangement. The entrance to the ground floor was located from the Market Square on the axis of the east facade, and to the first floor—in the ground floor of the tower with the staircase.

The front section of the building, with a tower in the south-eastern corner, had a three-bay hallway (on the axis) measuring 3.1x13.8 m. It was covered with three bays of a groin vault, and the intersections of its barrels were emphasized with characteristic triangular plaster grooves. The northern wall of the hallway is preserved to this day. It is gothic with segmental recesses, of which the two most outer (in the axes of the western and middle bay) are exposed. The third recess, with the same height and width of 200 cm, was formed in a new wall that was erected as an extension of the Gothic one. Opposite it, in the ground floor of the tower, there is a 70 cm wide semicircular door opening that leads to a small room under the stairs to the first floor. The

Ryc. 4. Rzut piwnic (a), parteru (b) i pierwszego piętra (c) z chronologicznym rozwarstwieniem murów; oznaczenia: A – faza I (pocz. XVI w.?): B – faza II (1602–1609); C – faza III (1694–1702); D – faza IV (2. poł. XVIII w.); E – faza V (2. poł. XIX w. i pocz. XX w. oraz mury nierozpoznane); linie rekonstrukcyjne – wykropkowano; oprac. A. Legendziewicz.

Fig. 4. Basement plan (a), groundfloor plan (b) and first floor plan (c) with a presentation of the chronological stratification of the walls; markings: A—phase one (early sixteenth century?); B—phase two (1602–1609); C—phase three (1694–1702); D—phase four (second half of the eighteenth century); E—phase five (the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century, and also uninvestigated walls); reconstruction lines—dotted; by A. Legendziewicz.

Ryc. 5a. Parter, sień, widok ku zachodowi.

Fig. 5a. Ground floor, hallway, view towards the west.

Ryc. 5b. Parter, sień i sala handlu, widok ku wschodowi.

Fig. 5b. Ground floor, hallway and the trade room, view towards the east.

trzytraktowym, trzypasmowym. Wejście na parter zlokalizowano od strony Rynku na osi fasady wschodniej, a na pierwsze piętro w przyziemiu wieży mieszczącej klatkę schodową.

Trakt frontowy, z wieżą w południowo-wschodnim narożniku, ukształtowany z trójprzęsłową sienią na osi, o wymiarach 3,1 na 13,8 m, nakrytą trzema polami sklepienia krzyżowego. Przecięcia jego koleb podkreślono charakterystycznymi trójkątnymi tynkowymi szwami. Północną ścianę sieni tworzyła zachowana gotycka z wnękami odcinkowymi, z których wyeksponowano dwie skrajne w osiach przęseł zachodniego i środkowego. Trzecią wnękę, o analogicznej wysokości i szerokości 200 cm, uformowano w nowej ścianie wzniesionej na przedłużeniu gotyckiej. Naprzeciw niej, w przyziemiu wieży umieszczono półkolisty otwór drzwiowy o szerokości 70 cm, prowadzący do niewielkiej izby pod schodami na piętro. Posadzkę sieni wykonano z płyt ceramicznych o wymiarach 28 na 29 cm i grubości 6 cm, układanych w tzw. karo. Na ścianach i na sklepieniach stwierdzono monochromie barwy szarografitowej (9541 według tabeli Keim).

Po południowej stronie sieni, w wieży, umieszczono niewielką izbę, o wymiarach około 2,7 na 2,8 m. Prowadziły do niej schody o drewnianych stopniach założone w grubości muru. Posadzkę pomieszczenia wykonano z cegły układanej „na płask”. Na jej środku umieszczono kwadratowy otwór zamykany kłapą. Pod izbą zlokalizowano loch więzienny o wymiarach około 2,6 na 2,6 m. Jego wnętrze, o wysokości około 4,2 m, nakryto sklepieniem odcinkowym grubości 1 cegły. Oświetlało je umieszczone w ścianie południowej wąskie okno ze stromym poszurem. Natomiast w ścianie wschodniej wymurowano wnękę nakrytą lekko obrobionym kamieniem.

Na przedłużeniu wieży zlokalizowano prostokątną salę o wymiarach 4,4 na 8,9 m, połączoną z sienią dwoma półkolistymi arkadami, o szerokości 3,3 i 3,0 m. Jej wnętrze nakryto stropem, z którego zachowane są trzy skrajne zachodnie belki. Światło dzienne wpaadało

hallway floor is made of 28x29 cm ceramic tiles (6 cm thick) arranged in a so-called diamond pattern. On the walls and on the vaults, a gray-graphite monochrome was found (9541 according to the Keim table).

On the southern side of the hallway, in the tower, there was a small room, approximately 2.7x2.8 m. Stairs with wooden steps, which ran across the thickness of the wall, led to it. The floor in the room was made of brick arranged in a basketweave pattern. In its center there was a square opening (closed with a flap). A prison dungeon measuring approximately 2.6x2.6 m was located under the room. Its interior, approximately 4.2 m high, was covered with a segmental vault, which had a thickness of one brick. It was illuminated by a narrow window with steep splayed coping, which was located in the southern wall. In turn, in the eastern wall, a recess covered with slightly processed stone was built.

A rectangular 4.4x8.9 m room of was located on the extension of the tower. It was connected to the hallway by two semicircular arcades (3.3 and 3.0 m wide). Its interior was covered with a ceiling, of which the three westernmost beams are preserved. Daylight entered from the south through three windows placed in recesses of about 2 m wide, which were covered with brick thick segmental arches. The northern bay had one 13.2x3.4 m room. It was covered with a barrel vault with three transverse lunettes. In the eastern wall (from the side of the Market Square), there was probably at least one window, whereas circulation with the other rooms was provided by a door opening in the western wall.

The middle section consisted of a weighing room that was designed on a rectangular 13.3x3.7 m plan. It was covered with a ceiling, which was a continuation of the one in the southern room. Along the line of arcades that separate the hallway, a binder that supports five beams was placed. On the middle one there is a hook for hanging a weighing pan. The 2.8 m wide arcade was connected to the vaulted hallway.

The back section was divided into three interiors, which were accessible via three door openings

Ryc. 6. Parter, izba traktu tylnego (Izba Rajców), widok ku południowi.

Fig. 6. Ground floor, a room in the back section, southward view.

do niego od strony południowej poprzez troje okien umieszczonych we wnękach o szerokości około 2 m, nakrytych łękami odcinkowymi grubości 1 cegły. Pasmie północne wypełniło jedno pomieszczenie o wymiarach 13,2 na 3,4 m. Nakryto je sklepieniem kolebkowym z trzema poprzecznymi lunetami. W ścianie wschodniej, od strony Rynku, umieszczono zapewne co najmniej jedno okno, natomiast komunikację z pozostałymi pomieszczeniami zapewniał otwór drzwiowy zlokalizowany w ścianie zachodniej.

Trakt środkowy tworzyło pomieszczenie wagi, założone na planie prostokąta o wymiarach 13,3 na 3,7 m. Nakryto je stropem, będącym kontynuacją tego z sali południowej. Na linii arkad wydzielających sień umieszczono podciąg podpierający pięć belek. Na środkowej zamocowano hak do podwieszenia wagi szalkowej. Ze sklepioną sienią połączenie stanowiła arkada o szerokości 2,8 m.

Wypełnienie traktu tylnego stanowiły trzy wnętrza. Prowadziły do nich trzy otwory ukształtowane w zachodniej ścianie pomieszczenia wagi. Pierwszy od południa umożliwiał dostęp do sali o wymiarach 8,7 na 6,4 m, nakrytej zapewne stropem belkowym. Doświetlały ją trzy okna od południa oraz dwa od zachodu, umieszczone we wnękach nakrytych łękami odcinkowymi grubości 1 cegły. Stolarka okienna miała zapewne szklenie wykonane z okrągłych gomółek; fragment jednej stwierdzono w zasypie na stropie na pierwszym piętrze. Filary międzyokienne ozdobiono półkolumnami prawdopodobnie z głowicami o prostym profilu, zapewne złożonym z symy i kostki². Obecnie głowice i dolne partie trzonów zostały skute. Ścianę północną zakomponowano z trzema łękami odcinkowymi i jednym niemal półkolistym, opartymi na trzech analogicznych półkolumnach i parze wsporników. Kolumny umieszczono w narożach oraz jako nasadę dwóch łęków w partii zachodniej, a łęk półkolisty wyprowadzono z pary wsporników. Pod nimi uchwycono wyczystkę pieca, który zapewne ustawiono dla ogrzania sali. Ścianę wschodnią ozdobiono

Ryc. 7. Parter, izba traktu tylnego (Izba Rajców), widok ku zachodowi.

Fig. 7. Ground floor, a room in the back bay (Councilor Chamber), westward view.

w ścianie wschodniej, od strony Rynku, umieszczono zapewne co najmniej jedno okno, natomiast komunikację z pozostałymi pomieszczeniami zapewniał otwór drzwiowy zlokalizowany w ścianie zachodniej. The first door opening from the south allowed for access to a 8.7x6.4 m room. This room was probably covered with a beam ceiling, and was illuminated by three windows from the south and two from the west, which were located in recesses covered with segmental arches (one brick thick). The window joinery was in all likelihood made of round stained glass, a fragment of which was found in the ceiling on the first floor. The pillars between the windows were decorated with half-columns that were probably topped with capitals with a simple profile (composed of s-profiles and cubes²). The capitals and lower parts of the shafts were hacked off. The northern wall was composed of three segmental arches and one almost semicircular arch, which were based on three similar half-columns and a pair of corbels. The half-columns were placed in the corners of the room, and also in the western wall (as the base for two arches), whereas the semicircular arch was supported on another pair of corbels. Underneath them, there was a cleaning hatch of a stove, which was probably placed there to heat the room. The eastern wall was decorated with two high recesses that were covered with segmental arches (one brick thick), which were probably used for wardrobes. They flanked an almost axially located entrance. The second door, leading to a room in the middle bay, was located in the westernmost recess of the northern wall. By the eastern edge of the jamb there was a small niche covered with a half barrel vault.

The middle bay had a room, traces of which are confirmed by arcades located in the basement underneath it. The location of the arcades indicates that the interior measured 8.7x3.6 m. The room was covered with a beam ceiling. The eastern wall was decorated with two recesses with a segmental arch supported on square half-pillars. In the southern wall, there was an entrance with a similar shape, which led to the weighing room. The window in the west provided lighting. In turn, the northern section consisted of a narrow hallway, which connected the weighing room with the

dwoma wysokimi wnękami nakrytymi łękami odcinkowymi grubości 1 cegły, zapewne przewidzianymi na szafy. Flankowały one niemal osiowo zlokalizowane wejście. Drugie drzwi, prowadzące do sali pasma środkowego, zlokalizowano w skrajnej zachodniej wnęce ściany północnej. Przy jego wschodnim ościeżu umieszczono niewielką niszę nakrytą sklepieniem półkolistym.

Pasma środkowe mieściło salę, której ślady ściany potwierdzają arkady zlokalizowane w piwnicy pod nią. Jej umiejscowienie wskazuje, że wnętrze to miało wymiary 8,7 na 3,6 m i nakrywał je strop belkowy. Wschodnią ścianę dekorowały dwie wnęki o wykroju odcinkowym wsparte na graniastym półfilarze. W południowej umieszczono wejście o analogicznym kształcie, prowadzące do pomieszczenia wagi. Doświetlenie zapewniało okno umieszczone od zachodu. Natomiast trakt północny tworzyła wąska sień, łącząca pomieszczenie wagi z podwórzem. Wejście do niej ukształtowano o wykroju półkolistym na północnym skraju ściany międzytraktowej. Założono ją na planie wydłużonego prostokąta o wymiarach 11,5 na 1,6 m.

Wejście na piętro zlokalizowano w wieży. Poprzez nią loggia nakryta dachem dwuspadowym opartym na czterech kolumnach: dwóch jońskich i dwóch toskańskich, ustawionych na cokołach boniowanych lub z motywami okuciovymi. Krawędź dachu oparto na profilowanym belkowaniu i ozdobiono zwieńczoną trójkątnym naczółkiem aktorietą z dwoma tarczami herbowymi Jerzego von Schönaich i jego żony. Otwór drzwiowy ujęto w kamienne obramienie kostkowe z prostymi impostami, umieszczony w ramie złożonej z dwóch atlasów – męskiego i żeńskiego – dźwigającymi proste belkowanie z profilowanym gzymsem. Pola powyżej archiwolty (spandrel) wypełniono kolistymi tarczami z głowami w ujęciu z profilu. Na belkowaniu umieszczono medalion ujęty w motyw okucioiw i obeliski. Przed wejściem założono spocznik dostępny dwoma biegami, po 7 stopni każdy, zlokalizowanymi wzdłuż ścian wieży. Pola przedstopni w zasięgu balustrady ozdobiono zróżnicowanymi motywami okuciovymi. Klatka schodowa prowadząca na pierwsze piętro wypełniła wnętrze wieży. Zachowane ślady wskazują, że schody założono o zbieżnej z obecną geometrii, nieco powyżej obecnych. Nad nimi znajdował się prawdopodobnie strop. Szerokie wejście o wykroju odcinkowym zamykały jednoskrzydłowe drzwi umieszczone we wnęce o głębokości 1/2 cegły. Zawieszono je na trzech hakach osadzonych w północnym ościeżu, którego krawędź przycięto.

Układ wnętrz pierwszego piętra pozostaje nieznaną poza traktem frontowym. Umieszczono w nim dużą salę o planie zbliżonym do prostokąta o wymiarach 8,6 na 7,6 m, którą nakrywał strop belkowy. Wejście do niego zlokalizowano od zachodu, niemal na osi ściany. Wykroj otworu był odcinkowy, a obramienie z drzwiami osadzono od wnętrza. Światło dzienne wpadało do sali od wschodu, prawdopodobnie przez co najmniej trzy otwory okienne. Na południowym skraju ściany,

yard. The entrance to the hallway had a semicircular shape and was located at the northern edge of the intersection wall. This room was arranged on the plan of an elongated rectangle measuring 11.5x1.6 m.

The entrance to the first floor was located in the tower. It was preceded by a loggia covered with a gable roof that was based on four columns—two Ionian and two Tuscan—placed on pedestals decorated with bossage or with motifs of fittings. The edge of the roof was supported on a profiled entablature and decorated with a triangular pediment and two coats of arms of Georg von Schönaich and his wife. The door opening had a stone frame with simple imposts. It was placed between two atlases—male and female—which held up a simple entablature with a profiled cornice. The areas above the archivolts—spandrels—were filled with circular shields, which had heads in a profile view. A medallion with fittings and obelisks was placed on the entablature. In front of the entrance, there was a landing. It was accessible by two runs of seven steps each, which were located along the walls of the tower. Steps within the range of the balustrade were decorated with various motifs of fittings.

The staircase leading to the first floor filled the interior of the tower. The preserved traces indicate that the stairs had a geometry that is similar to the present one, but were placed slightly above the current stairs. There was probably a ceiling above them. The entrance (with a shape of a segmental arch) led through single leaf doors that were placed in a recess half a brick deep. The doors were hung on three hooks embedded in the northern jamb, the edge of which was trimmed.

The layout of the first floor interiors remains unknown, except for the front section, in which there was a large room (designed on a plan similar to a 8.6x7.6 m rectangle) covered with a beam ceiling. The entrance to it was located from the west, almost on the axis of the wall. The door opening had a shape of a segmental arch, with the jamb and the door being placed on the inside. Daylight illuminated the room from the east, probably through at least three window openings. At the southern edge of the wall (near the tower), the springer of a segmental arch with a thickness of one brick was found. Its location corresponds to the seven Renaissance openings that were found in the southern wall of the first floor. From this room, stairs led through a segmental opening to a small chamber on the first floor of the tower. The chamber had a window with iron shutters, and probably housed an archive. The remaining interiors of the first floor of the town hall were divided with half-timbered walls, because in the perimeter walls there was no brick toothing for the bonding of brick structures.

The basements of the Renaissance town hall were found under the southern bay and under the back section of the building. From the tower towards the west, along the southern wall, four chambers were found: two under the front section of the building, one under the middle section, and the largest one—under the back

przy wieży, stwierdzono nasadę łuku odcinkowego grubości 1 cegły. Jego lokalizacja odpowiada 7 otworom renesansowym stwierdzonym w ścianie południowej piętra. Z sali, przez otwór o wykroju odcinkowym, prowadziły schody do niewielkiej izby na piętrze wieży z oknem zamykanym żelaznymi okiennicami. Mieściło się tu zapewne archiwum. Podziały pozostałych wewnątrz pierwszego piętra ratusza wykonane były ścianami o konstrukcji szachulcowej, w murach bowiem nie stwierdzono obwodowych strzępi do wiązania konstrukcji ceglanych.

Piwnice renesansowego ratusza stwierdzono pod pasmem południowym i pod traktem tylnym. Od wieży w kierunku zachodnim, wzdłuż ściany południowej, wprowadzono cztery komory: dwie pod traktem frontowym, jedną pod środkowym, a ostatnią, największą – pod tylnym. Wejście do kondygnacji podziemnej zlokalizowano w sieni, w jej zachodnim przejściu. Schody prowadziły do większej z komór traktu frontowego. Założono ją na planie prostokąta o wymiarach 3,5 na 2,5 m i zapewne nakryto kolebą w osi wschód–zachód. W obu ścianach tarczowych umieszczono otwory drzwiowe: we wschodniej do komory przyległej do wieży, a w zachodniej do tej pod traktem środkowym. Prawdopodobnie układ sklepienia w pierwszej z nich, o wymiarach 2,6 na 3,6 m, był analogiczny, w osi wschód–zachód. W zachodniej ścianie tarczowej umieszczono wnękę o nieznanym wykroju, gdyż zachowane jest tylko wezglowie łuku i fragment parapetu. Natomiast w tej pod traktem środkowym, o wymiarach 4,4 na 2,0 m, założono sklepienie kolebkowe w osi wschód–zachód. Prawdopodobnie połączono ją przejściem w osi ściany międzytraktowej z południową komorą traktu tylnego. Tworzyły go, jak wspomniano, dwie komory. Południową, o wymiarach 8,0 na 5,5 m, doświetlało troje okien od strony ulicy Kozuchowskiej. Prawdopodobnie nakryto ją kolebą opartą na odsadzkach w ścianach bocznych. Lunety otworów okiennych wymurowano o wykroju odcinkowym z dużym spadkiem. Ich górne partie widoczne były ponad posadzką sali parteru. Komorę północną podzielono na dwie przestrzenie trzema półkolistymi arkadami w linii ściany wydzielającej sieni. Szersza od południa, o wymiarach 9,0 na 3,4 m, otrzymała sklepienie kolebkowe z lunetami. Natomiast pod sienią, wzdłuż ściany granicznej wydzielono wąską, o szerokości 1,1 m. Nakryto ją sklepieniem kolebkowym opartym na ścianie arkadowej i odsadźce ściany granicznej. W ścianie zachodniej w przestrzeni nawy południowej wymurowano zapewne niewielkie okno.

Odbudowę ratusza w latach 1694–1697 zrealizował C. Miller z Bolesławca [Klopsch 1853, s. 59]³. Zasięg przekształceń we wnętrzach objął głównie wprowadzenie podziałów. Ponadto w piwnicach założono sklepienia i wykonano nowe zejście z sali południowej traktu tylnego.

W parterze, w trakcie frontowym, wydzielono sieni, zamurując dwie arkady. W blokadzie zachodniej

section. The entrance to the underground story was located in the western span of the hallway. The stairs led to the larger chamber of the front section. This chamber was arranged on a 3.5x2.5 m rectangular plan, and was probably covered with a barrel vault along the east–west axis. There were door openings in both end walls of the chamber: in the eastern one—to the chamber adjacent to the tower, and in the western one—to the chamber under the middle section of the building. The vault in the first chamber, measuring 2.6x3.6 m, was probably arranged along the east–west axis. In the western end wall, there was a recess with an unknown shape, because only a springer of the arch and a fragment of the window sill are preserved. The chamber under the middle section of the building (measuring 4.4x2.0 m) was covered with a barrel vault in the east–west axis. This chamber was probably connected by a passage (in the axis of the inter-section wall) to the southern chamber of the back section that consisted of the already mentioned two chambers. The southern one measured 8.0x5.5 m, and was illuminated by three windows from the side of Kozuchowska Street. It was probably covered with a barrel vault that was supported on imposts in the side walls. The lunettes of the window openings were made in the shape of a segmental arch (with a large slope). Their upper parts were visible above the floor of the ground floor room. The northern chamber was divided into two spaces by three semicircular arcades in the line of the wall that separates the hallway. The wider space, located from the south and measuring 9.0x3.4 m, had a barrel vault with lunettes. Under the hallway, along the boundary wall, a narrow space of 1.1 m wide was introduced. It was covered with a barrel vault based on both an arcaded wall and an impost in the boundary wall. In the western wall, in the southern aisle, there was probably a small window.

The reconstruction of the town hall in the years 1694–1697 was carried out by C. Miller from Bolesławiec [Klopsch 1853, p. 59]. The scope of the transformations in the interiors mainly involved the introduction of divisions. In addition, vaults were installed in the basements, and a new descent was made from the southern room of the back section.

On the ground floor of the front section, a hallway was separated by two walled up arcades. In the western blockade, a door opening of about 120 cm wide was introduced. The entrance to the ground floor of the tower was also blocked. In turn, in the weighing room, the descent to the basements from the southern room of the back section was separated, and this room was shortened by the introduction of a wall that separates the central and northern bays of the building. The interior of the back section was significantly rebuilt. The southern room received a wooden ceiling that was dated from 1702, which had profiled beams and upper panels with overlapping planks arranged diagonally (in the so-called herringbone pattern). The ceiling was supported on a joist that was made in the axis of the shorter walls. Soon after it was constructed, it was

uksztalowano otwór drzwiowy o szerokości około 120 cm. Zablockowano także wejście do przyziemia wieży. Natomiast w pomieszczeniu wagi wyodrębniono zejście do piwnic z izby południowej traktu tylnego oraz skrócono ją, wprowadzając ścianę w linii oddzielającej pasmo środkowe od północnego. Wnętrze traktu tylnego znacząco przebudowano. Południowa otrzymała strop drewniany opatrzonej datą 1702, z profilowanymi belkami i górnym pułapem z deskami układanymi ukośnie (na tzw. jodelkę) na zakładkę. Podparto go poprzez założenie podciągu w osi krótszych ścian. Zapewne wkrótce po jego wykonaniu został on wzmocniony kolejnym, założonym pod nim. W związku z przebicciem wejścia do schodów prowadzących do piwnic zamurowano północną wnękę. Pomiedzy sienią a pomieszczeniem traktu środkowego wzniesiono nową ścianę w miejscu renesansowej. Na niej oparto sklepienie kolebkowe, które na skraju zachodnim otrzymało poprzeczną kolebę. W wąskiej sieni założono łęki i strop belkowy.

Na piętrze wprowadzono nieznaną podziałę oraz nowe posadzki z płyt ceramicznych o wymiarach 20 na 20 cm, układanych pasami. Fragment takiej posadzki uchwycono na stropie nad salą południową traktu tylnego. W izbie traktu frontowego, w jego południowej ścianie, ukształtowano wnękę nakrytą łękiem odcinkowym, mieszczącą zapewne szafę na dokumenty. Spośród wystroju wnętrza zachowane jest jeszcze snycerskie obramienie wejścia do sali traktu frontowego pierwszego piętra, złożone z prostego belkowania opartego na pilastrach z dekoracją diamentową. Osadzono w nich skrzydło o konstrukcji deskowej, intarsjowane, z pseudopłylinową dekoracją listwową. Z tego także okresu pochodzą drzwi deskowe z dekoracją pseudopłylinową oraz metalowe skrzydła w sali na pierwszym piętrze wieży z kratownicą rombowa, a także zdeponowane na parterze skrzydło z okuciem promienistym (tzw. krzyż św. Andrzeja).

W piwnicach pasma południowego pod traktem frontowym założono nowe sklepienia grubości 1 cegły, głównie w komorach pasma południowego. Obie sale przyległe do wieży otrzymały koleby w układzie wschód–zachód. Rozebrano przy tym ścianę zachodnią większej z komór i połączono ją z tą znajdującą się pod traktem środkowym. Przebito też szersze przejście do komory południowej traktu tylnego.

Realizacja barokowej rozbudowy ratusza miała miejsce zapewne w drugiej połowie XVIII wieku. Na

Ryc. 8. Pierwsze piętro, drzwi izby wejścia do sali traktu frontowego z dekoracją pseudopłylinową z roku 1698.

Fig. 8. First floor, door to the entrance space of the front-bay room, with a pseudo-panel decoration from 1698.

probably reinforced with another one placed under it. Due to the execution of the entrance to the stairs leading to the basement, the northern niche was walled up. Between the hallway and the room of the middle section, a new wall was erected in the place of the Renaissance one. A barrel vault was supported on it, and it had a transverse barrel vault on its western edge. In the narrow hallway, arches and a beam ceiling were introduced.

On the first floor, unknown divisions and new floors (made of ceramic tiles measuring 20x20 cm laid in strips) were introduced. A fragment of such a flooring was recorded on the floor above the southern room of the back section. In the room of the front section, in its southern wall, a niche was formed. It was covered with a segmental arch, and was probably the place for a filing cabinet. Among the interior decorations, the carved frame of the entrance

to the room in the front section on the first floor is preserved to this day. The frame consists of a simple entablature rested on pilasters with diamond decorations. A planked door, inlaid and with a pseudo-panel strip decoration, is embedded in it. Another planked door with pseudo-panel decorations, a metal door with a diamond pattern—both in the tower's first floor room—and a door with radial fittings (the so-called St. Andrew's cross), which was deposited on the ground floor, come from the same period as the above mentioned door.

In the basements of the southern bay, new vaults with a thickness of 1 brick were installed—mainly in the chambers of the southern bay of the building. Both rooms adjacent to the tower received barrel vaults in the east-west arrangement. At the same time, the western wall of the larger chamber was dismantled, and this chamber was then connected to the one located under the middle section. A wider passage to the southern chamber of the back section was also cut.

The implementation of the Baroque extension of the town hall probably took place in the second half of the eighteenth century. Such a dating of these works can be presumed after analyzing the drawing of the seat of the municipal authorities by F.B. Werner on the city plan from around 1750. The plan shows the back wing.

The Baroque transformations of the town hall interiors, which were carried out around the middle of the eighteenth century, mainly involved the separation of smaller rooms on the ground floors and the installation of vaults in the basements. Relatively few changes took

taką datację prac wskazuje przedstawienie siedziby władz municypalnych utrwalone na planie perspektywicznym miasta autorstwa F.B. Wernera z około 1750 r., na którym widać skrzydło tylne.

Przekształcenia barokowe wewnątrz ratusza, zrealizowane około połowy XVIII wieku, objęły głównie wydzielenie mniejszych pomieszczeń w kondygnacjach naziemnych oraz założenie sklepień w piwnicach. Stosunkowo niewielkie przemiany objęły w parterze trakt frontowy. Zmniejszono prześwit otworu drzwiowego w ścianie blokującej arkadę sieni. Zmieniono kształt przejścia prowadzącego do pomieszczenia wagi poprzez jego zawężenie i wprowadzenie łuku odcinkowego. W paśmie północnym wydzielono sklepioną izbę przy wejściu do sieni traktu tylnego. Ją samą nakryto sklepieniem kolebkowym realizowanym etapami. Wprowadzono także podziały w sąsiadującej z nią salą pasma środkowego. Wydzielono tu trzy wnętrza, z których w środkowym zlokalizowano piec z murowaną kapą. Komunikację z nowo wzniesionym skrzydłem tylnym zapewniło przejście przebite w miejscu okna południowego ściany zachodniej w sali pasma południowego. Sąsiadujące z nim otwory okienne od strony podwórza zamurowano.

Na pierwszym piętrze wprowadzono ścianę w linii międzypasmowej, wydzielającą zapewne ciąg co najmniej trzech pomieszczeń wzdłuż ulicy Kożuchowskiej. Na taki układ wskazują zachowane łuki zarejestrowane powyżej obecnych ościeży drzwiowych. W skrajnym zachodnim wnętrzu, w miejscu skrajnego okna południowego tylnej elewacji, przebito otwór drzwiowy prowadzący do skrzydła tylnego. Zmieniono także kompozycję otworów okiennych na jej północnym skraju, kształtując tu troje okien. Skrajne północne doświetlało zapewne wąską izbę nad sienią, której zasięg wyznacza skutny fragment ściany wewnętrznej uchwycony w jednym z filarów. Kolejne dwa zapewniały światło sali pasma środkowego. Zmieniono także formę nakrycia sklepienia biegu schodów i wprowadzono sklepienie o wykroju odcinkowym, grubości 1/2 cegły.

Najważniejszą zmianą w ukształtowaniu bryły ratusza było dobudowanie od strony zachodniej, przy ulicy Kożuchowskiej, dwukondygnacyjnego skrzydła tylnego na planie prostokąta o wymiarach 10,8 na 6,2 m. W jego wnętrzu w parterze umieszczono dwa pomieszczenia: większe, wschodnie, o wymiarach 6,1 na 3,8 m, oraz mniejsze, zachodnie, zbliżone planem do prostokąta, w wymiarach 3,1 na 3,8 m. Pierwsze z nich oświetlało dwoje okien od południa, a drugie jedno. Większą salę w przyziemiu nakrywał bielony strop o belkach z profilowanymi krawędziami, z górnym pułapem z deskami układanymi na zakładkę. W jego północnej ścianie zakomponowano dwie wnęki prostokątne, z łękami odcinkowymi grubości 1/2 cegły głębokie na 25 cm, oraz otwór drzwiowy prowadzący prawdopodobnie do niezachowanej obecnie klatki schodowej. Mniejsze z pomieszczeń nakrywało sklepienie krzyżowe. W jego ścianach umieszczono

place on the ground floor of the front section of the building. The door opening in the wall blocking the hall arcade was made smaller. The shape of the passage leading to the weighing room was changed by narrowing the interior and by introducing a segmental arch. In the northern bay, a vaulted room was made next to the entrance to the hallway of the back section. The hallway itself was covered with a barrel vault that was made in stages. A room adjacent to it (in the middle section) was divided into three separated interiors, with a stove with a brick vault being placed in the middle one. Communication with the newly erected back wing was provided by passages that were cut in the place of the southern window of the western wall in the southern bay. The adjacent window openings from the courtyard side were bricked up.

On the first floor, a wall along the inter-bay line was introduced, which probably separated at least three rooms along Kożuchowska Street. Such an arrangement is indicated by the preserved arches that were found above the current door jambs. In the most outer western room, in the place of the most southern window of the rear facade, a door opening leading to the back wing was cut. The composition of the window openings on the northern edge of the back facade was also changed by the introduction of three windows. The northernmost one probably illuminated the narrow room above the hallway, the size of which was indicated by a trace of a hacked off fragment of the internal wall that can be seen in one of the pillars. The next two windows provided light for a room in the middle bay of the building. The form of the stair vaulting was also changed, with a segmental vault (half a brick thick) being introduced.

The most important change in the shape of the town hall was the addition of a two-story back wing arranged on a rectangular plan measuring 10.8x6.2 m. The wing was built from the west side next to Kożuchowska Street. In its interior, on the ground floor, there were two rooms: a larger one (eastern)—measuring 6.1x3.8 m, and a smaller one (western)—designed on a plan similar to a 3.1x3.8 m rectangle. The first one was illuminated by two windows from the south, and the second one by only one window. The larger room on the ground floor was covered with a whitewashed ceiling, which had beams with profiled edges, and upper panels with overlapping planks. In the northern wall of this room, there were two rectangular recesses with segmental arches a brick and a half thick (25 cm deep), and also a door opening that probably led to the staircase (currently not preserved) (?). The smaller room was covered with a groin vault. In its walls, semicircular recesses with a depth of 25 cm, and also two windows from the south and north, were executed. On the first floor, the division of rooms was made by a wall that was probably a half-timbered construction, which was located about 4 m from the west wall. As was the case on the ground floor, both rooms on the first floor were covered with whitewashed ceilings, which had beams with profiled edges (simpler than on the story below)

półkoliste wnęki o głębokości 25 cm i dwoje okien, od południa i północy. Na piętrze podział pomieszczeń wyznaczała ściana o konstrukcji zapewne szachulcowej, znajdująca się około 4 m od ściany zachodniej. Podobnie jak w parterze oba pomieszczenia na piętrze nakrywały bielone stropy o belkach z profilowanymi krawędziami (prostszych niż kondygnację niżej) i z górnym pułapem. Dwoje okien od południa doświetlało większą z sal, a jedno mniejszą. Wejście z niezachowanej obecnie klatki schodowej prowadziło do drugiej sali.

Zmiany zrealizowane w piwnicach związane były z wprowadzeniem sklepień o grubości 1/2 cegły w komorach pod traktem tylnym. W południowej założono kolebę opartą na odsadzkach fundamentowych z trzema niewielkimi lunetami o wykroju odcinkowym na osiach okien piwnicznych, od strony południowej. Od północy część sklepienia podwyższono, aby objąć także schody zejścia. Natomiast w komorze pod pasmami północnym i środkowym wzmocniono filary i wprowadzono sklepienia: kolebkowe z lunetami w nawie południowej, półkoliste w północnej. W zachodniej ścianie tarczowej ukształtowano okno ze schodkowym poszurem.

Zapewne na początku drugiej połowy XIX wieku, około 1860 r., przebudowano ratusz, podwyższając jego bryłę. Zmieniono także kompozycję elewacji frontowej, nadając jej bogate formy neobarokowe. Natomiast zasięg przekształceń we wnętrzach był stosunkowo niewielki. Nowy układ elewacji frontowej związany był z nadbudową o jedną kondygnację bryły siedziby władz miejskich. Fasadę zakomponowano jako trójosiową z półkolistymi otworami w parterze. Pozostawiono dotychczasowe wejście przy wieży prowadzące do sieni oraz dodano dwa otwory w zasięgu pasma północnego. W osi północnej ukształtowano wejście, a w środkowej okno, które zlokalizowano we wnęce na przedłużeniu ściany międzypasmowej. Prostokątne okna pierwszego piętra wymurowano w nowej ścianie umieszczonej w miejscu rozebranej renesansowej z lat 1602–1609. Osadzono je we wnękach nakrytych łękami odcinkowymi grubości 1/2 cegły. Układ półkolistych okien drugiego piętra, wprowadzonych w zasięgu nadbudowy, powielił kompozycję znaną z niższych kondygnacji.

W parterze w miejscu pomieszczenia wagi ukształtowano nową sień, do której przebito wejście od strony południowej, z ulicy Kożuchowskiej. W związku z tym przeparto wejście do piwnic w barokowej ścianie zejścia. Po wschodniej stronie sieni wydzielono salę w paśmie południowym traktu frontowego. Zamurowano otwór drzwiowy prowadzący do niej od strony sieni renesansowej. Nowe wejście ukształtowano od zachodu, z dawnego pomieszczenia wagi. Niewielkie zmiany wprowadzono w większej sali skrzydła tylnego, gdzie zamurowano wejście i wnęki w ścianie północnej oraz wprowadzono w ścianie zachodniej niszę prawdopodobnie z ławabo. Przy nim przeparto nowy przewód kominowy. Na górnych dwóch piętrach relik-

and upper ceiling panels. Two windows from the south provided light to the larger room, and one window to the smaller one. The entrance from the now unpreserved staircase led to the second room.

The changes made in the basements were related to the introduction of vaults (half a brick thick) in the chambers under the back section. In the south basement, a barrel vault was based on foundation offsets. The vault had three small lunettes with the shape of a segmental arch, and were located on the south side in the axes of the basement windows. From the north, the vault was raised to cover the stairs. In turn, in the chamber under the northern and middle bays, pillars were reinforced and vaults were introduced: a barrel vault with lunettes in the southern aisle, and a semicircular vault in the northern aisle. A window with stepped coping was formed in the western end wall.

Probably at the beginning of the second half of the nineteenth century, in around 1860, the town hall was rebuilt, and the body of the building was raised. The composition of the front facade was also changed by applying rich Baroque Revival forms on it. However, the scope of transformations in the interiors was relatively small.

The new layout of the front facade was associated with the one-story vertical extension of the seat of the municipal authorities. The facade had three-axis arrangement with semicircular openings on the ground floor. The existing entrance by the tower, which led to the hallway, was kept, and two openings were added within the northern bay. An entrance was formed in the northern axis, and a window in the middle axis. The window was located in a recess on the extension of the inter-bay wall. The rectangular windows of the first floor were built in the new wall, which was erected in the location of the demolished Renaissance wall from 1602–1609. They were placed in recesses covered with segmental arches of half a brick thick. The arrangement of semicircular windows on the second floor, which were placed within the superstructure, duplicated the composition from the lower floors.

On the ground floor, in the place of the weighing room, a new hallway was formed, with an entrance being cut from the south side (from Kożuchowska Street). Therefore, the entrance to the basements was hacked through the Baroque wall.

On the eastern side of the hallway, a room was made in the southern bay of the front section. The door opening leading to it from the side of the Renaissance hallway was bricked up. The new entrance was cut from the west—from the former weighing room. Minor changes were made to the larger room of the back wing, where the entrance and recesses in the northern wall were bricked up, and a niche was introduced in the western wall (probably with a lavabo). Next to the lavabo, a new chimney flue was hacked in the wall.

On the upper two floors, the relics of transformations mainly include the perimeter walls: the boundary (northern) and eastern (from the Market Square side) walls. In the outbuilding, the entrance to the smaller room was

ty przekształceń obejmują głównie ściany obwodowe: graniczną (północną) i wschodnią (od strony Rynku). W oficynie zablokowano wejście do mniejszego z pomieszczeń. Zamurowanie dotychczasowych otworów drzwiowych spowodowane było budową schodów zewnętrznych na pierwsze piętro wzdłuż północnej ściany skrzydła tylnego. Pod ich spocznikiem przebito nowe wejście na parter.

Ostatnia przedwojenna przebudowa ratusza zrealizowana została około 1908 r. Jej zasięg objął głównie nową aranżację wewnątrz na pierwszym i drugim piętrze oraz niewielkie przekształcenia na parterze. W przyziemiu, w związku z wprowadzeniem klatki schodowej między pierwszym a drugim piętrzem, wzmocniono ścianę na zamknięciu zachodnim izby traktu frontowego pasma północnego. Przy tej ścianie przebito otwór w sklepieniu, wymurowano kwadratowy filar i założono drewnianą klatkę schodową. Układ wejścia i schodów w wieży zachowano, wprowadzając jedynie nowe stopnice. Hol wejściowy wydzielono drzwiami wahadłowymi. Na pierwszym piętrze pozostawiono dużą salę w trakcie frontowym oraz ścianę barokową z końca XVII wieku. Przy sali ukształtowano sień i reprezentacyjną klatkę schodową ze schodami wachlarzowymi. Po ich wschodniej stronie zlokalizowano wspomniane już drewniane schody zejścia na parter. Wzdłuż barokowej ściany wprowadzono korytarz z wejściami do czterech sal po stronie południowej i jednej wzdłuż ściany granicznej, zapewne o funkcji biurowej. Między nią a klatką schodową umieszczono zapewne pomieszczenie sanitarne, natomiast pod biegiem schodów schowek. Podziały sal biurowych i korytarza wykonano ze ścianek o konstrukcji szachulcowej, z wypełnieniem cegłą lub obitych deskami pochodzącymi z barokowych stropów. Konstrukcję klatki schodowej i przyległych pomieszczeń wymurowano z cegły.

Rozplanowanie wewnątrz drugiego piętra rozwiązano niemal analogicznie. Z klatki schodowej poprowadzono korytarz nad tym, co kondygnację niżej. Od południa zlokalizowano pięć sal, z których skrajną wschodnią umieszczono nad holem wejścia. W trakcie frontowym wewnątrz nad dużą salą podzielono na dwie, z mniejszą przyległą do wieży. W trakcie tylnym wydzielono pomieszczenie biurowe, schody na strych oraz pomieszczenie sanitarne. Większość podziałów wykonano przegrodami o konstrukcji szachulcowej, poza ścianami stawianymi na zachowanych murach renesansowych i barokowych, a także konstrukcją klatki schodowej.

Podsumowanie

Położony w południowo-zachodnim narożniku Rynku ratusz w Bytomiu Odrzańskim, z wieżą i przylegającym do niej trójkondygnacyjnym budynkiem, swoją obecną formę zawdzięcza licznym przebudowom zrealizowanym między XVII a XX wiekiem. Pierwotnie na działce znajdowała się prawdopodobnie karczma,

blocked. The existing door openings were bricked up due to the construction of external stairs to the first floor along the northern wall of the back wing. A new entrance to the ground floor was cut under their landing.

The last pre-war reconstruction of the town hall was carried out in around 1908. Its scope mainly involved the new arrangement of the interiors on the first and second floors, and minor transformations on the ground floor. On the ground floor, due to the introduction of a staircase between the first and second floors, the wall at the western end of the room of the northern bay of the front section was reinforced. Next to this wall, an opening in the vault was hacked through, a square pillar was erected, and a wooden staircase was installed. The layout of the entrance and stairs in the tower was kept without any changes, and only new treads were assembled. The entrance hall was separated by the introduction of swing doors. On the first floor, a large room in the front section, and also a Baroque wall from the end of the seventeenth century, remained unchanged. Next to this room, a hallway and a representative staircase with fan-shaped stairs were implemented. On their eastern side, there were the aforementioned wooden stairs to the ground floor. Along the Baroque wall, a corridor with entrances to four rooms on the south side and one room (probably with an office function) along the boundary wall was introduced. Between this room and the staircase, there was probably a sanitary room, and under the stairs—a storage room. The divisions of the office rooms and the corridor were made of half-timbered walls that were filled with brick or covered with boards from the Baroque ceilings. The structure of the staircase and adjacent rooms was made of brick.

The interiors of the second floor were arranged almost analogously. From the staircase, a corridor was made above the one on the lower floor. From the south, there were five rooms, the easternmost of which was located above the entrance hall. In the front section, the interior above the large room was divided into two parts, with the smaller one being adjacent to the tower. In the back section, an office room, stairs to the attic, and a sanitary room were introduced. Most of the divisions were made with half-timbered partitions, except for the walls that were placed on the preserved Renaissance and Baroque walls. The staircase was made of brick.

Conclusions

The town hall in Bytom Odrzański, which is located in the southwest corner of the Market Square, and which consists of a tower and an adjoining three-story building, owes its present form to numerous reconstructions carried out between the seventeenth and twentieth centuries.

Originally, there was a tavern on the plot, three walls of which were incorporated into the structure of the new seat of municipal authorities, which was erected in the years 1602–1609. The tavern was probably de-

której trzy ściany zostały włączone w strukturę wzniesioną w latach 1602–1609 nowej siedziby władz municypalnych. Założono ją w układzie trójtraktowym, trzypasmowym, ze sklepioną sienią opartą w trakcie środkowym na kwadratowych filarach. Na piętro prowadziło wejście w przyziemiu wieży, poprzedzone loggią opartą na czterech kamiennych kolumnach. Zniszczony przez pożar w roku 1694 ratusz odbudowano w kolejnych latach według projektu C. Millera z Bolesławca. Zrealizowano wtedy m.in. drewniany strop z datą 1702 nakrywający salę w trakcie tylnym i część sklepień pomieszczeń z nią sąsiadujących. Skrzydło tylne, wzdłuż ulicy Kożuchowskiej, zbudowano w drugiej połowie XVIII wieku, a przebudowy w drugiej połowie XIX i początku XX wieku zmieniły układ pomieszczeń pierwszego i drugiego piętra. Spośród zachowanego wystroju niezwykle cenne są wnętrza przyziemia, zwłaszcza sklepiona sień i pomieszczenie wagi z hakiem do jej zawieszenia z lat 1602–1609, sala ze stropem belkowym i wzmacniającym ją podciągami z 1702, a także stolarka i ślusarka drzwiowa z około 1698. Renesansowo-barokowe wnętrza ratusza w Bytomiu, obok siedzib władz miejskich w Brzegu [Czerner 1994, s. 92–100], Lubsku [Blunck et al. 1921, s. 194–196] czy Zielonej Górze [Kowalski et al. 2011, s. 31–33], stanowią niezwykle rzadko zachowane na Śląsku przykłady świeckich wnętrz municypalnych będących świadectwem kultury mieszczańskiej XVI i XVII wieku.

Podziękowania

Za pomoc okazaną w trakcie badań autorzy pragną złożyć podziękowania na ręce Barbary Bielinis-Kopeć, Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, oraz władz miasta Bytomia.

signed as a three-bay system, with three sections in its horizontal arrangement. It had a vaulted hallway resting on square pillars in the middle bay. The first floor was accessed by an entrance on the ground floor of the tower, which was preceded by a loggia based on four stone columns. The town hall, which was destroyed by a fire in 1694, was rebuilt in the following years according to a design by C. Miller from Bolesławiec. In that time, among other things, a wooden ceiling covering the room in the back section of the building (with the date 1702), and part of the vaults of adjacent rooms, were made. The back wing along Kożuchowska Street was built in the second half of the eighteenth century, whereas the reconstructions in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries changed the layout of the rooms on the first and second floors. Among the preserved interiors, those on the ground floor are extremely valuable—especially the vaulted hallway and the weighing room from 1602–1609 (with a hook for hanging scales), the room with a beam ceiling and a joist from 1702, and door joinery and fittings from around 1698. The Renaissance-Baroque interiors of the town hall in Bytom, along with the seats of the municipal authorities in Brzeg [Czerner 1994, p. 92–100], Lubsko [Blunck et al. 1921, p. 194–196.] and Zielona Góra [Kowalski et al. 2011, p. 31–33], are examples of secular municipal interiors that are rarely preserved in Silesia, and are a testimony of the burgher culture from the sixteenth and seventeenth centuries.

Acknowledgments

The authors would like to thank Barbara Bielinis-Kopeć—Conservator of Monuments from the Lubuskie Voivodeship, as well as the authorities of the City of Bytom for help provided during the research.

Bibliografia / References

Archiwalia / Archive materials

Werner Friedrich Bernhard, *Topographia Seu Compendium Silesiae*, [b.d.], cz. 5, IV F 113 b, vol. 3, Biblioteka Uniwersyteku Wrocławskiego.

Teksty źródłowe / Source texts

Anonim tzw. Gall, *Kronika Polska*, tłum. Roman Grodecki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 1: 971–1230, red. Heinrich Appelt, Josef Menzel, Köln 1963.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 6: 1291–1300, red. Winfried Irgang, Heinrich Appelt, Josef Menzel, Köln 1998.

Opracowania / Secondary sources

Blunck Erich, Jung Wilhelm, Solger Friedrich, Spatz Willy, Klinkenborg Marie, *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, t. 6: *Die Kunstdenkmäler des Kreises Crossen*, cz. 6, Berlin 1921.

Czerner Rafał, *Ratusz w Brzegu*, Wrocław 1994.

Klopsch Christian D., *Geschichte des Geschlechts von Schönaich*, t. 3, Glogau 1853.

Kowalski Stanisław, *Zabytki architektury Województwa Lubuskiego*, Zielona Góra 2010.

Kowalski Stanisław, *Zabytki Środkowego Nadodrza. Katalog architektury i urbanistyki*, Zielona Góra 1976.

Kowalski Stanisław, Lasota Czesław, Legendziewicz Andrzej, *The Late-Gothic Town Hall in Zielona Góra and Its Remodelings In the 16th and 17th Centuries*, „Architectus” 2011, nr 1 (29).

Legendziewicz Andrzej, Grodzka Elżbieta, „Ratusz w Bytomiu Odrzańskim. Wyniki badań architektonicznych wnętrz”, Wrocław 2020, mps w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze.

Lutsch Hans, *Bilderwerk Schlesischer Kunstdenkmäler*, t. 3, Breslau 1903.

Lutsch Hans, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, Kunstdenkmäler reg.-Bezirks Liegnitz*, cz. 6, Breslau 1891.

Pilch Józef, Kowalski Stanisław, *Leksykon zabytków Pomorza Zachodniego i ziemi lubuskiej*, Warszawa 2011.

Źródła elektroniczne / Electronic sources

<https://polska-org.pl/8234921,foto.html?idEntity=563164> (dostęp: 20 I 2022).

<https://polska-org.pl/8235324,foto.html?idEntity=563164> (dostęp: 20 I 2022).

<https://polska-org.pl/931103,foto.html?idEntity=563164> (dostęp: 20 I 2022).

https://polska-org.pl/517133,Bytom_Odrzanski,Ratusz.html (dostęp: 20 I 2022).

<https://fotopolska.eu/7302,obiekt.html> (dostęp: 20 I 2022).

¹ Zakończenie prac miało miejsce 25 kwietnia 1609.

² Podobna dekoracja ścian zachowała się w izbie traktu tylnego kamienicy pod Złotym Lwem na Rynku w Bytomiu Odrzańskim.

³ Roboty budowlane zapewne zakończono później. Stolarkę drzwiową wykonano prawdopodobnie w 1698, na co wskazuje data na nich umieszczona, a ostatnim akordem prac było osadzenie w 1702 stropu w izbie tylnej pasma południowego; zob. [Legendziewicz, Grodzka 2020, s. 9].

Streszczenie

Artykuł prezentuje historię nowożytnych przekształceń renesansowego ratusza w Bytomiu Odrzańskim między XVI a XX wiekiem. Na wstępie omówiono źródła i literaturę. Na podstawie badań wydzielono główne fazy jego przekształceń. Ratusz powstał w latach 1602–1609, prawdopodobnie na reliktach dawnej karczmy, jako dwukondygnacyjna budowla z wieżą w narożu działki, na planie prostokąta o układzie trójkątnym, trójpasmowym. Budynek w roku 1694 został zniszczony przez pożar, a następnie odbudowany w latach 1694–1697 według projektu C. Millera z Bolesławca. Zmieniono wówczas m.in. podziały wewnętrzne i wprowadzono nowe, drewniane stropy w parterze. Dalsze przebudowy barokowe wykonano w połowie XVIII wieku. Zmieniono wówczas układ wnętrza oraz dobudowano od zachodu dwukondygnacyjne skrzydło tylne. Około 1860 r. podwyższono bryłę ratusza oraz dodano neobarokowe detale na froncie. Duże zmiany układu wnętrza na pierwszym i drugim piętrze przyniosła przebudowa z początku XX wieku.

Abstract

This paper presents the history of the modern transformations of the Bytom Odrzański Renaissance town hall between the sixteenth and twentieth centuries. At the outset, the sources and literature are discussed. Based on research, the main transformation phases were distinguished. The town hall was built in the years 1602–1609, probably on the remains of a tavern, as a two-story structure with a tower in its plot's corner, on a rectangular plan with a three-bay, three-strip layout. In 1694, it burned down and was later rebuilt to a design by C. Miller from Bolesławiec. This introduced internal divisions and new wooden ceilings on the ground floor. Further Baroque reconstructions were made in the mid-eighteenth century. The interior layout was then changed, and a two-story rear wing was added from the west. Around 1860, the building's main body was raised and Baroque Revival details were added to its front. An early-twentieth-century remodeling significantly changed the first- and second-floor interior layouts.